

**СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
ФАКУЛТЕТ ПО КЛАСИЧЕСКИ И НОВИ ФИЛОЛОГИИ
КАТЕДРА „КИТАИСТИКА“**

Мария Тинкова Маринова

**СТРАТЕГИЯ И ДИПЛОМАЦИЯ НА ХАНСКИЯ ИМПЕРАТОР
У-ДИ (141–87 Г. ПР.Н.Е.) В ЦЕНТРАЛНА АЗИЯ
ПРЕЗ ПРИЗМАТА НА „ЛЕТОПИС ЗА ДАЮАН“ ОТ „ЗАПИСКИТЕ
НА ВЕЛИКИЯ ИСТОРИК“**

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертация

за присъждане на образователната и научна степен

„доктор“

по професионално направление **2.1. Филология**

**Научен ръководител: доц. д-р Евгений Кандиларов
София, 2025**

Съдържание:

1. Увод.....	3
1.1. Научен обхват на дисертацията. Обект и предмет на изследването. Актуалност на изследвания проблем	3
1.2. Цел и задачи на изследването	5
1.3. Извори и методология на изследването	7
1.4. Приносна стойност и научна новост	9
1.5. Значимост и приложимост на получените научни резултати.....	10
2. Структура и съдържание на дисертационния труд	10
2.1. Структура на дисертационния труд	10
2.2. Съдържание на дисертационния труд.....	13
3. Обобщения и изводи.....	35
4. Приноси на дисертационния труд	41
5. Ограничения на изследването	42
6. Перспективи за бъдещи изследвания.....	43
7. Публикации по проблематиката на дисертационния труд	43

1. Увод

1.1. Научен обхват на дисертацията. Обект и предмет на изследването. Актуалност на изследвания проблем

Четиривековният период на управление на династия Хан (汉朝, 206 г. пр.н.е. – 220 г. н.е.) основателно се счита за апогей в териториалното и икономическо развитие на империята, което полага основите на бъдещата ѝ хегемония в Източна Азия. Успешната външна политика на ханския двор е плод на усилията на поредица от решителни и далновидни императори, които поверяват осъществяването на своите амбиции в ръцете на способни военачалници и дипломати. За обезсмъртяването на техните подвизи се грижи неизменната китайска историографска традиция, чиито корени черпят сокове от най-древните митологични повествования. Смесеният характер на ранните извори, в които реалното и митологичното се преплитат, е един от обективните фактори, затрудняващи критичния им анализ. Но сложността на извороведските изследвания произтича най-вече от лаконичния и многопластов характер на старокитайския текст, както и от изобилната употреба на специфични имена и термини, чието контекстуализиране изисква огромен времеви и интелектуален ресурс. Поради тези особености, важни текстове, отнасящи се до фундаментални исторически събития, остават изцяло извън научния обсег, или са частично проучени. Наличната изворова информация в повечето случаи се използва опосредствано и фрагментирано, основно чрез вторична литература, което не позволява вникване във вътрешната логика на историческите взаимодействия, както и в мотивите и процесите, стоящи в тяхната основа.

Настоящото изследване, посветено на стратегиите и дипломатията на ханския император У-ди (141–87 г. пр.н.е.) в Централна Азия, разгледани през призмата на „Летопис за Даюан“ от „Записките на великия историк“ е плод на научните интереси на автора към най-дълбоката китайска древност, засвидетелствана чрез археологически и писмени материали, както и към анализа на старокитайски текстове и културно-исторически реалии. В тази връзка, научната насоченост на изследването обхваща две основни направления: филологическо (извороведско) – под формата на превод на текста на „Летопис за Даюан“ и изясняване на съдържащите се в него топоними, етноними и антропоними; и историческо – под формата на анализ на дипломатическите и

стратегическите модели във външната политика на император У-ди. Поради това, извороведският пласт на дисертацията може да се разглежда като базов, тъй като се явява необходима предпоставка за задълбочения исторически анализ на фактологичната информация в летописа.

Обект на изследването са сложните етнополитически взаимоотношения между династия Западна Хан (206 г. пр.н.е. – 9 г. н.е.), мощната племенна федерация на *сюнну*, владееща териториите на север и северозапад от китайската империя, големите царства в Централна Азия и малките укрепени градове-държави в тъй наречените Западни региони (обхващащи днешния Синдзян-уйгурски автономен район и части от Централна Азия), които сублимират в смес от дипломатия и целенасочена военна експанзия при управлението на император У-ди. Предмет на изследването е Глава 123 „Летопис за Даюан“ от „Записките на великия историк“ – първата китайска историографска творба в тесен смисъл, която представя изчерпателно динамиката на въпросните взаимодействия и изгражда документалната основа на дисертационния труд.

Хронологическият обхват на изследването е съсредоточен върху периода на управление на император У-ди (141–87 г. пр.н.е.), в края на който се утвърждават външнополитическите модели на Ханската империя, придобили трайност и приемственост в политиката на последващите династии. Историческата динамика в региона през този период е особено интензивна, поради което в отделни дискусии са привлечени данни от периода на династия Западна Хан и съседни епохи като аргументативен материал при изясняването на геополитическата картина. Географският обхват на проучването обхваща териториите, намиращи се под прекия контрол на китайската империя в периода на династия Западна Хан, както и земите на северозапад до Индия и Иран, попадащи в рамките на Централна Азия. В анализа са включени и владенията на *сюнну* и етническите групи, които обграждат Ханската империя от север и от юг.

Изборът на дисертационната тема до голяма степен е мотивиран от ограничената достъпност за българската академична общност до информация от първични китайски извори, осветляваща значими исторически събития и личности. Възстановяването на техния истински облик, такъв, какъвто е засвидетелстван от очевидци или съвременници, е предпоставка за правилната им интерпретация и коректността на произтичащите от тях научни парадигми и изводи. В областта на българските китаистични изследвания и ориенталистиката като цяло, съществува дългогодишна нужда от преводи не само на литературни, фолклорни и философски творби, които по-често са обект на преводачески

интерес, но също така и на оригинален изворов материал, който да даде тласък на исторически проучвания на региона, стъпващи на надеждни първични източници.

Освен като опит за преодоляване на дефицитите в горното направление, изборът на дисертационната тема се вписва в нарастващия академичен интерес към историческите трансрегионални взаимодействия в Централна Азия. Настоящото проучване придобива допълнителна актуалност на фона на съвременните усилия за изграждане на икономически и културни връзки между държавите в евразийското пространство, които в определени аспекти напомнят на моделите на твърда и мека дипломация, документирани в извори като „Летопис за Даюан“. Макар съпоставката между древни и съвременни подходи към налагане на регионално влияние да излиза извън целите на изследването, представеният анализ по темата може да послужи като отправна точка за бъдещи интердисциплинарни проучвания.

1.2. Цел и задачи на изследването

Целите на настоящия дисертационен труд са многопластови, поради комплексния филологически и исторически характер на изследването. Във филологически аспект, разработката има за цел да направи достъпна за бъдещи академични проучвания от страна на български неспециалисти или некитаисти фактологичната информация, съдържаща се в главата „Летопис за Даюан“ от „Записките на великия историк“. От гледна точка на изследваната проблематика следва да се отбележи, че детайлният текстологичен анализ на летописа излиза отвъд поставените цели и рамките на дисертационния труд. Поради нуждите на преподаването на старокитайски език в българските учебни заведения и оскъдността на българоезичните материали в това направление, в бъдеще такъв текстологичен анализ би могъл да се превърне в естествено продължение на настоящото проучване.

По отношение на историческия аспект, основната цел на изследването е от богатата фактологична тъкан на повествованието в „Летопис за Даюан“ да бъдат изведени и анализирани приоритетите и моделите на външна политика, както и стратегическите и дипломатическите средства, прилагани от император У-ди спрямо държавните образувания в Централна Азия. Взаимодействието между Даюан и Ханската империя е от историческо значение, тъй като представлява един от първите големи контакти между урбанизираната индоевропейска култура и китайската цивилизация, който открива пътя към последващия материален и културен обмен. Затова към целите

в историческия аспект на изследването може да се добави и стремежа за изясняване на сложната межкултурна динамика в региона през разглеждания период.

Второстепенна цел на двата аспекта от изследването е получените резултати да намерят практическо приложение в преподаването и изучаването на дисциплини, свързани с древна китайска история и старокитайски език. Резултатите могат да се използват както от студенти в специалностите „Китаистика“ и „Южна, Източна и Югоизточна Азия“ на Софийския университет, така и от изучаващи китайски език и култура в други учебни заведения, академици, преводачи, историци и научни работници.

Постигането на така формулираните цели поставя изпълнението на следните задачи в хода на изложението:

- Изясняване на историческия контекст, в рамките на който се развиват взаимодействията на китайската империя с чуждестранните етнически и държавни образувания в периода на управление на император У-ди, чрез обзор на основните вътрешнополитически и външнополитически фактори, които го формират;
- Дискутиране и аргументиране на историческото значение на „Записките на великия историк“ от Съма Циен (145-86 г. пр.н.е.) и анализ на стойността на Глава 123 „Летопис за Даюан“ като извор за научни изследвания;
- Превод от старокитайски език на Глава 123 „Летопис за Даюан“ с коментари;
- Извеждане и контекстуализиране на фактологичната информация в повествованието „Летопис за Даюан“; изясняване на значението и развитието на основните етноними, топоними и антропоними в текста;
- Систематизиране на наличните данни и на тази основа изясняване на културно-историческия контекст на „Летопис за Даюан“ и на етнополитическата ситуация в региона през управлението на император У-ди (141–87 г. пр.н.е.);
- Пълноценно осветляване на събитийната линия, свързана с установяването на китайско влияние в Централна Азия, и проследяване на взаимосвързаните социо-културни процеси;
- Извеждане, анализ и обобщаване на външнополитическите стратегии на император У-ди спрямо племенните и държавни образувания в

Централна Азия, които обикновено остават извън обхвата на популярните изследвания по темата.

1.3. Извори и методология на изследването

С оглед на достъпността на информацията, е направен превод от старокитайски на български език на първичния извор, върху който се базира анализът, а именно – главата „Летопис за Даюан“ от „Записките на великия историк“ на Съма Циен. Тази глава представлява най-пълното и изчерпателно повествование, описващо експанзията на Ханската империя на запад. Освен подробна информация за мотивацията, последователността и логическата взаимовръзка между отделните етапи на териториалното разширение на Китай, текстът съдържа и над 120 имена на царства, етноси, региони, административни единици, официални титли и исторически личности, както и множество други реалии, които до момента са били недостъпни за българската научна аудитория. Посредством изясняването им в хода на изследването, е изградена относително ясна картина на региона в разглеждания исторически период, базирана на автентичен изворов материал.

Преводът на „Летопис за Даюан“ е извършен въз основа на пълното шестомно издание на „Записките на великия историк“ на китайски език под редакцията на Ли Хануън¹, съдържащо оригиналния старокитайски текст с анотации и адаптация на съвременен китайски език. Като помощни средства са използвани ревизираното издание на англоезичния превод на Бъртън Уотсън², „Речник на често използваните йероглифи в старокитайския език“³, „Помагало за четене на „Записките на великия историк““⁴, „Бележки върху литературата за Западните региони в „Общ речник““⁵ и др. Произношенията на топонимите и етнонимите в текста са дадени в съответствие с „Речник на топонимите и етнонимите в „Записките на великия историк““⁶ и „Речник на

¹ Sima, Qian; Li, Hanwen (ed.) (2016) 司马迁, 李翰文 (主编). 《史记》. 北京联合出版社.

² Watson, Burton (tr.) (1993). *Sima Qian. Records of the Grand Historian: Han Dynasty II*. Columbia University Press.

³ Gu Hanyu 《古汉语常用字字典》编写组 (1997). 《古汉语常用字字典》 (修订版), 商务印书馆出版.

⁴ Ping, Ping 萍萍 (2011). 《《史记》一读就懂》. 北京: 中央编译出版社.

⁵ Li, Jinxiu & Yu, Taishan 李锦绣, 余太山 (2009). 《《通典》西域文献要注》, 上海: 上海人民出版社.

⁶ Guo, Shengbo 郭声波 (2020). 《《史记》地名民族词典》. 北京: 中华书局.

топонимите в световната история“⁷. За транскрибиране на географските, етническите, личните и други имена от оригиналния старокитайски текст на български език е използвана транскрипционната система на София Катърова и Джан Сунфън-Канети⁸. Въпреки че съдържа редица недостатъци и неточности, разгледани подробно в изследването на проф. Александър Алексиев⁹, тази транскрипционна система е сред първите, наложили се в академичните среди, и продължава да бъде използвана от значителна част от преподавателите и преводачите, работещи с китайски език.

Проучването по темата е извършено основно на базата на „Летопис за Даюан“, като в хода на анализа са приведени и цитати от други древнокитайски исторически извори, които също представляват първична литература по въпроса. Като вторични източници, подпомагащи интерпретацията, са използвани разработките на водещи китайски, европейски, руски, японски и американски учени – специалисти в различни аспекти на дисертационното проучване. Подробен обзор на използваната литература и постигнатите до момента резултати е представен в Първа глава.

Методологичната последователност, възприета като най-подходяща за постигане на формулираните по-горе задачи, включва:

- Превод от старокитайски на български език на текста на „Летопис за Даюан“ от „Записките на великия историк“, около който е структуриран анализът на изследваната тема;
- Извличане и систематизиране на фактологичната информация, съдържаща се в изследвания текст;
- Изясняване и контекстуализиране на основните етноними, топоними, антропоними и други културни реалии, присъстващи в оригиналния текст;
- Подбор на допълнителна и вторична литература по темата, критичен обзор и извеждане на релевантни научни тези, които изграждат контекста на разглежданите проблеми;

⁷ Sun, Wenfan 孙文范 (1990). 《世界历史地名辞典》. 吉林文史出版社.

⁸ Катърова, С., Джан, С.-К. (1989). „За практическата транскрипция на китайските срички“. *Филология*, 21–22 (1989): 78–87.

⁹ Алексиев, Ал. (2018). „Правила за транскрипция и правопис на китайските лични и географски имена на български език – проблеми и предложения за тяхното разрешаване“. *Манас: Българска транскрипция на антропоними и топоними от азиатски и африкански езици*, 4, 1 (2018): 55-67.

- Извършване на съпоставка с други древнокитайски исторически извори за проверка на достоверността и допълване на съдържанието на анализа;
- Анализ на външнополитическите приоритети, цели и дипломатически стратегии на император У-ди;
- Формулиране на основни изводи относно същността на дипломатическата политика на Ханската империя в изследвания период;
- Обобщаване на резултатите и очертаване на възможни насоки за бъдещи научни проучвания.

1.4. Приносна стойност и научна новост

Филологическата част на дисертационния труд има изцяло приносен характер. Тя включва първия българоезичен превод на глава 123 „Летопис за Даюан“ от старокитайски език, както и изясняване на богат набор от специализирана терминология, вплетена в историческото повествование. Терминологията обхваща над сто наименования на царства, географски райони, оазисни градове-държави, административни единици, етноси, племенни образувания, реки, водни площи и множество други културни и политически реалии. Текстът на летописа е сред най-важните източници, разкриващи ранната история и процесите по формиране на Пътя на коприната, поради което преводът му на български език има висока научна стойност за студенти, изследователи и историци.

Що се отнася до историческия аспект, дисертацията представлява първото систематизирано изследване на ранните дипломатически инструменти, възникнали още преди династия Западна Хан (206 г. пр.н.е. – 9 г. н.е.), както и на тяхното надграждане по време на управлението на император У-ди. Представеният анализ разкрива дълбоките корени на китайската държавна дипломация и изяснява факторите, обуславящи външнополитическата идеология на империята и нейните стратегически проявления. Изследването нагледно показва как синоцентричните възгледи и концепциите за цивилизационно превъзходство над останалите държавни и племенни образувания стимулират развитието както на дипломатическия инструментариум, така и на военната мощ на Ханската империя. Анализът преодолява традиционните дихотомии между „твърда“ и „мека“ сила, като предлага новаторска интерпретация на външната политика на У-ди чрез съвременни концепции като „интелигентна сила“ (smart power) и „прагматичен реализъм“ (realpolitik). В това отношение дисертационният труд може да

послужи като основа за сравнителни изследвания между древнокитайската дипломатическа традиция и по-късни или съвременни концепции за международни отношения и сфери на влияние.

1.5. Значимост и приложимост на получените научни резултати

Настоящото изследване предлага нова перспектива върху комплексната външна политика на Ханската империя по време на управлението на император У-ди, като анализира хибридната употреба на военни, дипломатически и културни средства за утвърждаване на имперското влияние в Централна Азия. Получените резултати имат съществен принос в няколко основни направления.

На първо място, преводът на „Летопис за Даюан“ обогатява съвременния корпус от преводи на старокитайски текстове, особено в сферата на историческите извори. Този превод може да бъде използван като ценен образователен ресурс в университетски курсове по старокитайски език, древна китайска история, история на дипломацията и международни отношения. Географските, политическите, културните и историческите реалии, изяснени в хода на изследването, биха могли да послужат като основа за създаване на специализиран речник или учебно пособие, предназначено за преподаватели и студенти в областта на китаистиката.

Освен това, резултатите от историческия анализ на текста на „Летопис за Даюан“ имат приложимост в съвременните изследвания, посветени на взаимодействията по Пътя на коприната, формирането на китайската дипломатическа традиция, както и на геополитическата структура на древна Евразия. Представеният в Приложение 4 демографски профил на царствата в Западните региони, изготвен въз основа на сведения от „Книга на династия Хан“ 《汉书》 и „Книга на Късната династия Хан“ 《后汉书》, съдържа ценна справочна информация относно числеността на населението и военната мощ на над 50 държавни образувания в Централна Азия. Тези данни представляват полезен инструмент за преподаватели, изследователи и студенти, занимаващи се с древнокитайска история и политическа география.

2. Структура и съдържание на дисертационния труд

2.1. Структура на дисертационния труд

Дисертационният труд е структуриран в увод, три основни глави, заключение, библиография и приложения. Всяка част отразява логическата последователност на изследователския процес и е насочена към постигане на основната цел – цялостен анализ на външнополитическите и дипломатическите стратегии на император У-ди, разгледани през призмата на класическия източник „Летопис за Даюан“.

Уводът очертава научния обхват на дисертацията, формулира обекта и предмета на изследването, както и актуалността на изследвания проблем. Изведени са целта и задачите на дисертационния труд, като са представени основните източници и методологически подходи, използвани в хода на проучването. Обърнато е внимание на приносната стойност и научната новост на изследването, обсъдена е приложимостта на получените научни резултати. Представен е и списък на публикациите, чрез които са апробирани резултатите от изследователската работа по темата.

Първа глава е посветена на анализ на проблема и състоянието на научните изследвания в различни аспекти, свързани с дисертационната тема. Разграничени са първичните и вторичните източници и е извършен преглед на по-значимите научни трудове и постижения в областта. Първата част включва обзор на първичната литература, обхващаща основно китайски историографски текстове, сред които „Записките на великия историк“ 《史记》, „История на династия Хан“ 《汉书》, „Книга на късната династия Хан“ 《后汉书》, „Книга на документите“ 《尚书》, „Коментарите на Дзуо“ 《左传》, „Речи на царствата“ 《国语》 и други ранни извори. Във втората част е извършен критичен преглед на вторичната литература, разпределена в две направления – филологическо и историческо. В обзора са включени трудове, заемащи централно място в китайската и западната научна школа и представящи основополагащи анализи и тези, свързани с дисертационната тема. Обърнато е внимание и на класически изследвания от руски автори, както и на представители на други съвременни направления в синологията. Третата част предлага оценка на съществуващите подходи, като очертава основните научни парадигми и идентифицира ограничения в наличните разработки по темата, както и нерешени въпроси в дисертационната област.

Втора глава разглежда историческия контекст, в който се развива външната политика на император У-ди. В първата част е проследено формирането на държавната структура и администрацията на династия Западна Хан, чрез които се изгражда модел на имперско управление, просъществувал в продължение на две хилядолетия. Във втората част са анализирани вътрешнополитическите, административните и

икономическите реформи, проведени при управлението на У-ди, които създават благоприятна среда за провеждане на активна външна политика и териториално разширение на империята. В третата част се изследват дипломатическите субекти, с които Китай влиза във взаимодействие в историческите периоди преди основаването на династия Западна Хан, както и разширяването на техния състав през управлението на император У-ди. Извършен е систематичен преглед на част от държавните образувания и племенните съюзи, разположени в непосредствена близост до Ханската империя и са изяснени техните етнически характеристики, регионални специфики и роля в геополитическата динамика на региона.

Трета глава представлява ядрото на дисертационното изследване. В нея е представен обстоен анализ на външнополитическите стратегии на император У-ди въз основа на историческите сведения, съдържащи се в главата „Летопис за Даюан“ от мащабната историографска творба „Записките на великия историк“, съставена по време на управлението на император У-ди. В първата част се разглеждат структурата и съдържанието на „Записките на великия историк“, като се изтъква значението на този труд за формирането на китайската историографска традиция. Особено внимание е отделено на новаторския подход на Съма Циен при представянето на историческите събития от гледната точка на външен наблюдател, а не през традиционната призма на синоцентризма. Втората част проследява мотивацията на Ханската империя за установяване на дипломатически връзки с племенните и държавните образувания в Западните региони, подтикнато от първоначалния импулс за привличане на съюзници срещу номадската федерация на *сюнну*. В третата част е анализирана трансформацията на външнополитическите стратегии на император У-ди, бележеща преход от мирна дипломация към военни кампании и териториална експанзия. Изведени са идеологическите и прагматичните мотиви, стоящи в основата на тази трансформация, както и нейните краткосрочни и дългосрочни последици. Четвъртата част изследва ролята на военния талант на ханските военачалници за успешните кампании в Западните региони и изтласкването на *сюнну*, както и влиянието на личните и династичните интереси, стоящи зад тяхното издигане. Анализирана е зависимостта между резултатите от военните кампании и формирането на последващата външнополитическа стратегия на династията. В петата част се разглеждат средствата на меката политика, отразени в историческото повествование на „Летопис за Даюан“. Като основни инструменти за културно и дипломатическо влияние са изведени императорските аудиенции, участието в трибутарната система, дипломатическите мисии, династичните бракове и размяната на

гаранти. Проследени са историческите корени на тези инструменти и е анализирана тяхната роля във външната политика на ханския двор спрямо Централноазиатските царства и номадските етноси.

В **Заключението** на дисертационния труд са обобщени основните изводи относно същността и еволюцията на външнополитическите стратегии на император У-ди, с акцент върху баланса между прилагането на мека и твърда сила спрямо регионалните субекти. Предложена е тезата, че външната политика на ханския двор в този период може да бъде успешно дефинирана с модерни термини като „прагматичен реализъм“ (realpolitik), „хибридна политика“ или „интелигентна сила“ (smart power), тъй като съчетава елементи както на дипломатия, така и на принуда. В допълнение, са очертани научните приноси на дисертацията и са представени предложения за бъдещи изследвания.

Библиографията обхваща широк спектър от източници на китайски, английски, руски и български език.

Приложенията допълват основното изследване чрез оригинален превод на „Летопис за Даюан“ от класически китайски на български език, карти, илюстриращи геополитическата ситуация в Централна Азия през II в. пр.н.е., и таблици с демографски и политически данни за западните царства, извлечени от династични хроники.

2.2. Съдържание на дисертационния труд

Първа глава предлага теоретичен преглед на научните изследвания по проблема. Дефинирано е географското понятие „Западни региони“, което се среща в официалните исторически хроники от династия Хан в широк и в тесен смисъл. В широкия смисъл то обхваща обширните територии на запад от граничните станции Юмънгуан (玉门关) и Янгуан (阳关), разположени в западната периферия на Ханската империя (днешната западна част на провинция Гансу), а в тесния се отнася конкретно до Таримския басейн и прилежащите му райони. Извършен е обзор на първичната литература по темата с фокус върху главата „Летопис за Даюан“ от „Записките на великия историк“ 《史记·大宛传》, върху която се базира анализът на външнополитическите стратегии и механизми, прилагани от династичния двор в периода на управление на император У-ди. Голяма част от сведенията в този извор се припокриват или допълват от кореспондиращи пасажии в „Книга на династия Хан“ 《汉书》, предоставяща подробна информация за дипломатическите мисии, системите за плащане на данъци и външните отношения през

първите два века от управлението на династията. Историографските изследвания доказват, че като цяло текстовете на „Записките на великия историк“ и „Книга на династия Хан“ по отношение на взаимодействията с царствата в Централна Азия са изключително сходни, с изключение на незначителни различия във формулировката или подредбата, които не засягат смисъла на поднесената информация.

За изграждането на фактологичната основа на изследването са използвани и данни от други ранни китайски извори, илюстриращи еволюцията на Ханската дипломатия в хода на териториалното разширяване и нарастващото политическо влияние на империята. Най-ранният и систематизиран източник е сборникът „Ритуалите на Джоу“ 《周礼》, съставен между IV и II в. пр.н.е. В него са документирани церемониалните практики и държавния протокол на династия Джоу, чрез които дворът регулира външните отношения. Друг важен извор от този период е „Книга на документите“ 《尚书》, която съдържа официални декрети, речи и кореспонденции, свързани с държавните дела и дипломатията на династия Западна Джоу (1066 – 771 г. пр.н.е.). Подробни сведения за преговорите и взаимодействията между регионалните царства и техните владетели през късната династия Джоу, и по конкретно през периодите Пролет и есен (春秋, 770 – 476 г. пр.н.е.) и Воюващи царства (战国, 475 – 221 г. пр.н.е.), се съдържат и в историческите трудове „Коментарите на Дзю“ 《左传》 и „Речи на царствата“ 《国语》. Сведенията от тези извори позволяват да се очертае историческото развитие на дипломатическите инструменти в периода, предшествващ управлението на император У-ди, и да се анализира как той ги надгражда и адаптира към новите геополитически обстоятелства.

Вторичната литература по дисертационната тема е разделена в две основни направления – филологическо и историческо, въпреки че при изследването на исторически въпроси чрез анализ на изворов материал в оригинал е трудно да се очертае ясна граница между филологическия и историческия аспект, тъй като двете области са тясно преплетени и взаимносвързани. По отношение на лингвистичните разработки, централно място в западната школа заемат трудовете на канадския китаист Едвин Пулибланк (1922-2013 г.) и по-конкретно неговите изследвания върху ранните китайски хроники, които съдържат информация за взаимодействията между империята с не-китайските народи през първите няколко века на новата ера. Към вторичната литература, засягаща езиковия аспект на изследването, са включени и съвременните научни разработки, посветени на идентифицирането на географските имена в „Записките на

великия историк“, по-голямата част от които са съсредоточени в „Летопис за Даюан“. Въпреки обективните трудности, свързани с фрагментарността на изворовия материал и историческата промяна на наименованията, топонимните изследвания играят ключова роля за изграждането на основата за дисертационното проучване. Те допринасят за изясняването на географския и етнографския контекст на Централноазиатския регион през последните два века пр.н.е. и подпомагат интерпретацията на взаимоотношенията между Ханската династия и нейните близки и далечни съседи.

По отношение на вторичната литература, засягаща историческия аспект на дисертационния анализ, прегледът на ранните академични разработки разкрива липсата на изчерпателни и систематични изследвания на съдържанието на „Летопис за Даюан“. Разработките от началото на XX век страдат от редица ограничения, които могат да бъдат сведени до недостатъчно задълбочено познаване на историческия контекст и липса на обстоен анализ на изворовия материал, както и на интерпретация на редица важни аспекти от външната политика на Западна Хан. Въпреки че някои трудове предлагат съпоставителен анализ на историческите източници и представят новаторски хипотези, изследванията от този период остават непълни в контекста на по-късно откритите важни исторически документи.

В анализа на вторичната литература са разгледани още и разработките на китайските историци Ю Тайшан (余太山), Джан Чуншу (张春树) и Жун Синдзян (荣新江), заемащи централно място в изследването на културно-историческите взаимодействия между Китай и Централна Азия през древността и Средновековието. Сред обширния корпус от научна литература, посветена на различни аспекти от външната политика на Ханската империя, се открояват и няколко основополагащи труда на западни учени, които прилагат интердисциплинарен подход, базиран на текстологични свидетелства и актуални археологически открития от Китай, Монголия и Централна Азия. Обзорът на вторичната литература в тази категория включва изследванията на Никола ди Космо, Валери Хансен, Ото Менхен-Хелфен и Томас Барфийлд. Обърнато е внимание и на изследванията на политическата и културната динамика в отношенията между Китай и номадските народи на Никита Бичурин, Лев Гумилев, Всеволод Таскин, Лин Мейцун, София-Карин Псарас, Майкъл Льове, Виктор Меър, Брайън Милър, Гидеон Шелах-Лави, Марк Луис, Армин Селбичка, Николай Крадин, Леонид Кизласов и мн. др. Научните постижения от тези изследвания са подложени на критичен анализ и интегрирани в дисертационния труд под различни

форми и в различна степен. Взети са под внимание и разработките на съвременни автори, които разглеждат по-слабо изучени аспекти от управлението на император У-ди, като влиянието на древните философски учения на даоизма, конфуцианството и моизма върху общественно-политическия живот в този период.

Първа глава съдържа още и оценка на съществуващите подходи към изследваната тема и идентификация на нерешени предизвикателства. Обзорът на литературата ясно показва, че разработките, посветени на превода на съдържанието на „Летопис за Даюан“, на разясняването и интерпретацията на включените в тази глава географски и лични имена, политически и културни реалии, както и други особености, имат съществена научна стойност, но притежават и определени ограничения. На първо място, те се отличават с висока степен на специализация по отношение на изследователската методология, което затруднява използването им от неспециалисти и историци без солидна филологическа подготовка. На второ място, този тип изследвания обикновено се свеждат до текстокритичен разбор на историческите извори, като липсва систематичен анализ на събитията и процесите, отразени в текста. Освен това, голяма част от езиковедските изследвания и преводи на „Летопис за Даюан“ са създадени в период, когато проучванията на Пътя на коприната и свързаната с него историческа и материална култура са все още в начален етап на развитие, което неминуемо се отразява върху точността и изчерпателността на предложените интерпретации. Това ограничение личи особено ясно в проучванията и идентификацията на богатата палитра от названия на етноси, региони, царства, префектури, гранични пунктове, реки, езера и други наименования, съдържащи се в „Летопис за Даюан“.

По отношение на историческия аспект на дисертацията съвременните изследвания на династия Западна Хан демонстрират значителен напредък в разбирането на комплексните стратегии, прилагани от империята за разширяване на регионалното ѝ влияние. Въпреки това, гъвкавата политика на император У-ди не получава достатъчно внимание в съвременната историография, особено що се отнася до меката дипломация, която стои в основата ѝ. Акцентът на по-голямата част от разработките обикновено пада върху военните кампании и териториалното разширение на империята в периода на управлението на У-ди или се фокусира тясно върху взаимодействията между Хан и *сюнну*. Част от изследванията предлагат ограничено тълкуване на сложните отношения на империята с номадите, свеждайки ги до конфликти от военен характер или до опростени схеми на подчинение и контрол, без да отчитат културната взаимозависимост и икономическите връзки между двете страни.

Често срещан лайтмотив в академичните трудове е представянето на политиките на У-ди като модел на принудителна асимилация, прилаган систематично като отражение на амбициозен стремеж към експанзия и регионална доминация. В действителност, внимателният прочит на историческото повествование в „Летопис за Даюан“, представен в дисертацията, разкрива, че ханският двор прибегва до военни кампании срещу *сюнну* и размирните царства в Западните региони едва след като дипломатическите средства са се оказали неефективни и отсрещната страна е демонстрирала активно противопоставяне на политическия авторитет на империята. В този контекст, влиянието на държавните и племенни образувания като фактор, формиращ външната политика на династия Западна Хан, е аспект, който към момента все още не получава достатъчно академично внимание. Липсват и систематизирани изследвания на ролята на мисиите на Джан Циен (张骞) за преструктурирането на Ханската външна политика.

Обзорът на литературата показва също, че в разработките на китайските историци и извороведи се открояват някои общи ограничения. Много автори, особено от последните две десетилетия, представят У-ди в идеализирана светлина като „визионер“ на китайската глобализация, в което прозират силно изразени националистически нюанси. Характерно е и прекомерното доверие към официалните династични хроники, като „Записките на великия историк“ 《史记》 и „Книга на династия Хан“ 《汉书》, които често се използват без критичен анализ на техните пропуски и синоцентрични пристрастия. Въпреки отправяните критики към предубедеността на Съма Циен при представянето на определени събития и личности, „Записките на великия историк“ остават основен референтен текст в изследванията на ранните контакти между Изтока и Запада. На този фон западната историографска традиция демонстрира по-критичен подход към китайските извори, активно използване на лингвистичен материал и по-силно изразен стремеж към обективност.

В китайската школа почти напълно отсъства интердисциплинарен подход, при който текстовите свидетелства се комбинират с археологически данни, които могат да допълнят картината на Западните региони по времето на У-ди. Наблюдава се и недостатъчен диалог с международната академична общност, като само малка част от китайските учени реално интегрират в своите изследвания резултатите на западни автори, вероятно поради езикови бариери. Поради това, въпреки значителния напредък на китайската историография през последните няколко десетилетия, тя продължава да

се сблъсква с фундаментални предизвикателства като методологически национализъм, липса на критична рефлексия спрямо официалната историографска традиция и ограничен академичен обмен с международната научна общност. Надмогването на тези слаби страни би позволило по-задълбочено и обективно разбиране на сложните културно-политически процеси в Древен Китай.

В дисертационния труд е направен опит да бъдат преодолени гореописаните ограничения и пропуски в научните разработки по темата чрез иновативен анализ на „хибридната дипломация“ на император У-ди, отразена в „Летопис за Даюан“. Дисертацията изследва баланса между „меките“ външнополитически инструменти (дипломатически мисии, императорски аудиенции, династични бракове и размяна на гаранции) и „твърдите“ средства (наказателни кампании, военни походи, изграждане на гранични пунктове и военни гарнизони), като предлага ценна перспектива за дългосрочното въздействие на политиките на У-ди върху китайската държавност.

Втора глава от дисертацията представя анализ на историческия контекст на изследването. Първата част проследява процесите на формиране на държавната структура и администрацията на династия Западна Хан (206 г. пр.н.е. – 9 г. н.е.). От изложените факти може да се обобщи, че, ранната административна структура на Ханската империя почива на принципа за разделение на територията на две основни зони: западна половина, контролирана пряко от императорския двор, и източна половина, управлявана от аристокрацията под формата на полунезависими регионални царства. Под директната юрисдикция на централното правителство попадат префектурите (郡) и окръзите (县), които образуват двустепенната административна мрежа на империята. През 106 г. пр.н.е., вследствие на присъединяването на нови територии, тази система е разширена чрез включването на обширни периферни области, наречени „провинции“ (州). В същото време, значителна част от територията на империята продължава да се управлява от васалните царства (王国), които функционират като полу-автономни политически субекти. Въпреки че засвидетелстват своята лоялност към императора чрез редовни аудиенции в двора и плащане на данъчни налози, тези царства притежават собствена управленска йерархия, изградена от съветници, министри и висши държавни служители, както и собствени армии. Показателен за изострянето на отношенията с централната власт е „бунтът на седемте царства“ от 154 г. пр.н.е. и последвалите мерки за ограничаване на властта на васалните царе, предприети от ханския двор, чрез които балансът на силите е възстановен.

Прегледът на историческите сведения, представен във втората част на главата разкрива, че експанзивната политика на император У-ди е предшествана от поредица от вътрешни реформи, насочени в няколко направления. На първо място, решаващо за стабилизиране на вътрешнополитическата обстановка в империята и успешното администриране на отдалечените гранични райони, е намаляването на броя и размерите на васалните царства (王国) за сметка на увеличаване на броя на префектурите (郡) под директното управление на ханския двор. Стратегически ход, традиционно приписван на император У-ди, е издаването на „Указ за разпределение на благоволениято“, който довежда до разпокъсването на политическите и икономическите граници на феодалните царства и тяхното раздробяване. По-внимателен прочит на историческия запис разкрива, че в действителност този ход е предложен от императорския съветник Джу Фуйен – факт, който е експлицитно подчертан от „великия историк“ Съма Циен в опита му да предаде обективно историческите събития на своето време. Като пряк резултат от реформите по отношение на васалните царства може да се отчете и нарастването на броя на малките феодални владения от типа хоу, с които са възнаграждавани както високопоставени служители, така и владетели на чужди етноси, и които попадат под прякото управление на двора. Шесткратното увеличение на броя на тези владения през управлението на У-ди ясно показва, че в този период ханският двор активно използва удостояването с титли и имоти като инструмент за мотивиране на военачалниците и държавните служители да изпълняват важни политически задачи, както и като средство за подсигуряване на лоялността на чуждестранните владетели.

Анализът разкрива още, че всеобхватните вътрешни реформи в областта на администрацията, политиката, монетосеченето, земеделието и други области позволяват на хански Китай да осъществи по-централизирано и ефективно управление на територията и ресурсите си. Поради това, към средата на мандата на У-ди империята вече разполага с достатъчен военен и административен капацитет, за да предприеме настъпателни кампании в Централна Азия, да разшири и укрепил северните граници, да установи префектури в новозавладените територии и да изпрати нови експедиции на юг. Наред с военните инициативи, се предприемат и активни мерки за разширяването на търговските маршрути и интегрирането на нови икономически зони в ханската сфера на влияние.

Спецификите на народите, с които ханската империя установява контакти, както и техният културен, политически и етнически облик, са разгледани в третата част на

главата. Тя включва обзор на дипломатическите субекти в предханския период и в епохата на династия Западна Хан, както и разширяването на техния състав в периода на управление на император У-ди. Още в най-ранните писмени записи на китайската история – надписите върху гадателни кости от династия Шан (XVI – XI в. пр.н.е.) – се споменават имената на над сто чуждестранни племена, които са обект на интерес и взаимодействие от страна на китайските владетели. Сред тях са етносите *цян* (羌方), *ту* (土方), *гуй* (鬼方), *джу* (竹方) и *северни жун* (北戎), населяващи северните и северозападните гранични райони на Китай; племената *ба* (巴方), *гън* (巨方), *лун* (龙方), *дзи* (基方), *я* (亚方), *джао* (召方) и др., разположени на запад; етносите *бао* (暴), *лу* (卢) и *цюе* (雀), обитавали по южните граници, народите *сиеню* (鲜虞), *юан* (元), *шън* (旽), *туй* (雉), *фън* (逢) и др., разположени на изток и североизток, както и мн. др. В късния период на династия Джоу (1046 – 256 г. пр.н.е.) династичният двор прилага различни дипломатически средства, за да балансира отношенията с мощните феодални царства Ци (齐国), Дзин (晋国), Цин (秦国), Юе (越国), У (吴国) и Чу (楚国), същевременно е принудена да обуздава набезите на мощните номадски племена *шан жун* (山戎) и *лин ху* (林胡) на север, етносите *източни и* (东夷), *юе* (越) и *ян* (扬), разположени на югоизток, и народите *ба* (巴) и *шу* (蜀), населяващи югозападните гранични райони.

През династия Западна Хан (206 г. пр.н.е. – 9 г. н.е.) регионалният пейзаж и разпределението на силите стават още по-сложни с появата на историческата сцена на мощното племенно обединение на номадите *сюнну*, което постепенно се превръща в сериозен конкурент и заплаха за империята. В дуалистичната концепция за външните отношения, която доминира през този период, познатият свят на практика е разделен на две половини – китайските владетели и *сюнну* упражняват реална власт не само над народа на собствената си държава, но също така и политическо влияние над другите независими общности или царства, разположени в съседните територии. През първата половина на II в. пр.н.е. племенната федерация на *сюнну* постепенно се превръща в основната военна сила в Източна Азия, доминирайки над обширна територия, простираща се от Манджурия до Западните региони (днешният Синдзян-уйгурски автономен район) и далеч на север чак до езерото Байкал. В отговор на зачестилите атаки, империята предприема мерки за подсилване на отбраната и изгражда система от наблюдателни кули и сигнални клади за ранно предупреждение и възпиране на бъдещи нахлувания. Успоредно с военните мерки, през 155 г. пр.н.е. династичният двор,

осъзнавайки потенциалната заплаха от сключване на съюз между *сюнну* и някое от размирните васални царства в северната периферия на империята, провежда реорганизации и реформи в тези територии, за да предотврати тяхното отцепване. Тези превантивни политики обаче само временно възпират, но не успяват да елиминират степната заплаха. В периода на управление на император У-ди (141–87 г. пр.н.е.) мощната номадска федерация все така продължава да представлява най-сериозното външнополитическо предизвикателство пред Китай. През 133 г. пр.н.е. императорът прекратява мирните отношения и инициира поредица от мащабни военни кампании срещу *сюнну*, чиито финансови и демографски последици почти парализират икономиката на страната. Ханската империя успява да обърне хода на конфликта едва към края на I в. н.е., когато под ръководството на генерал Бан Чао (班超, 32 – 102 г. н.е.) *сюнну* са окончателно изтласкани от района на Таримския басейн и Китай установява своя контрол над тези райони. Заради своите заслуги, генерал Бан Чао е назначен за началник на Генералния протекторат на Западните региони (西域都护), създаден през 60 г. пр.н.е. с цел да поддържа безопасността на търговските пътища и да управлява отношенията между укрепените градове-държави и Ханската империя.

Обзорът на субектите на ранната китайска дипломатия показва, че те се различават през отделните исторически периоди, а външнополитическите стратегии на династичния двор от своя страна са съобразени с конкретните обстоятелства и особености на всеки регион или етническа група. От историческите сведения е видно, че тези субекти имат сложни динамични отношения с ханците, в които често се редуват периоди на сътрудничество с периоди на съпротива, поради което управляващите са принудени да прилагат комбинация от гъвкави политики и военни ходове. „Летопис за Даюан“ се явява един от най-важните исторически източници по отношение на дипломатическите субекти и стратегии на династия Западна Хан, тъй като описва установяването и разгръщането на външнополитическите взаимодействия на империята с голям брой непознати до момента държавни образувания в Централна Азия. Сред тях са Даюан (大宛), Кандзю (康居), Йенцай (奄蔡), Анси (安息), Тяоджъ (条枝), Дася (大夏), Лоулан (楼兰), Гушъ (姑师), Лисюан (黎轩), Юанду (身毒), Ханми (扞鞬), Сусие (苏薹) и др. Летописът съдържа също така и ценни исторически сведения за етносите *усун* (乌孙), *юеджъ* (月氏), *югозападните и* (西南夷), *ман* (駃), *жан* (冉), *си* (徙), *бо* (樊), *кунмин* (昆明), *диен* (滇), *цюн* (邛) и др. Основният акцент на историческото изложение в летописа обаче е върху трансформацията на отношенията между Ханската империя и

царството Даюан (Фергана), които бележат преход от дипломация към въоръжен конфликт, който от своя страна тотално преобразява баланса на силите в региона.

Въз основа на изложеното са направени следните общи заключителни изводи към Втора глава:

1. Още в ранния период на династия Западна Хан се оформя административен и политически модел, който остава основополагащ за развитието на китайската държавност през следващите две хилядолетия. Този модел обхваща централизирана административна структура, ясно разграничение между територии под пряк имперски контрол и полунезависими васални царства, както и изграждането на ефективен чиновнически апарат, базиран на конфуциански принципи и меритокрация.

2. Едно от основните предизвикателства във вътрешната политика на ранната Западна Хан е преодоляването на опозицията и опитите за отцепване сред васалните царства в източната част на империята. Решение на този проблем се постига едва при управлението на У-ди, чиито законодателни реформи водят до териториално и политическо раздробяване на васалните владения, ограничавайки значително тяхната автономия.

3. Благодарение на поредицата от земеделски, административни, икономически и социални реформи, предприети от ханския двор, в периода на управление на У-ди се наблюдава укрепване на централната власт, стабилизиране на вътрешнополитическата обстановка и натрупване на икономически ресурс, който създава предпоставки за активизиране на външната политика и териториално разширение.

4. Регионалната етнополитическа картина, в която съществува и се развива китайската цивилизация, е изключително пъстра и сложна. Китайските династии, включително Хан, са принудени да прилагат гъвкави механизми спрямо десетки не-китайски племенни и държавни образувания, разположени по периферията на империята, чрез които да поддържат мира и стабилността по границите. Тези механизми включват както дипломация, така и военни кампании, в резултат на които Ханската империя успява да покори и анексира към територията си нови области.

5. Във външнополитически план най-голямото предизвикателство пред ранната Ханска династия са непрестанните набези от страна на мощното номадско обединение *сюнну*, което постепенно се превръща в основен съперник на империята за регионална хегемония. Неуспехите на предшествениците на У-ди да постигнат трайно решение и мир по северозападните граници, мотивира императора да потърси нови стратегии, чрез които да привлече съюзници в борбата срещу *сюнну*. Тази необходимост се превръща в

повод за изпращането на първите дипломатически мисии към Централна Азия, чрез които се осъществяват контакти с непознати до момента цивилизационни центрове – контакти, които впоследствие коренно променят бъдещето на региона и издигат китайската империя като доминираща сила на международната сцена.

В **Трета глава** от дисертационния труд е извършен анализ на външнополитическите стратегии на император У-ди на базата на историческите сведения в „Летопис за Даюан“ от „Записките на великия историк“. Първата част изследва структурата, съдържанието и значението на „Записките на великия историк“ за формирането на китайската историографска традиция. Този мащабен исторически труд, завършен около 91 г. пр.н.е. от придворния историк Съма Циен, се отличава с изключително широк времеви обхват, включващ личности и събития от цели двадесет века, започвайки от най-древните митологични пластове.

Едно от най-големите постижения на Съма Циен е свеждането до подредено повествование на сложните събития от миналото, за които черпи сведения от различни, понякога противоречиви източници. Изходният материал, на чиято основа изгражда своето изложение, също е изключително разнообразен: той включва както дворцовите хроники на предходните династии Цин и Хан, така и по-ранни текстове, части от летописи за отделни феодални владения, материали от каноничните книги и философските съчинения на различни школи, дори и исторически романи. Този подход почива на дълбоко вкорененото в китайската традиционна култура разбиране, че миналото не е просто сбор от факти, а източник на човешки опит и нравствени поуки – възглед, който може да бъде проследен до първите управляващи династии. Съма Циен разсъждава върху културните различия на китайците и „варварите“ не от позицията на защитник на синоцентризма, а по-скоро като страничен наблюдател, което е изключително постижение за ранната китайска историография. В продължение на векове китайците вярват, че тяхната цивилизация е най-напредналата в света, но след двете мисии на Джан Циен в сърцето на Азия (през 139 и 119 г. пр.н.е.) те осъзнават, че съществуват и други процъфтяващи уседнали общества и култури. Затова в „Записките на великия историк“, и особено в главата „Летопис за Даюан“, авторът предоставя на читателите си най-новата географска и етнографска информация, с което им помага да преосмислят собствената си история в по-широка, „глобална“ рамка. Същевременно той не само описва компонентите на чуждите култури, но и изследва тяхната функционалност като взаимосвързани системи и също така се интересува как другите

„гледат назад“ към цивилизования „център“ в лицето на китайската империя, което е новаторски подход в китайската историография.

Когато Съма Циен създава своя епохален труд, едва ли е можел да предвиди предстоящия разцвет на културното и политическо влияние на Ханската империя през следващите векове, нито трайната значимост, която тази тема ще запази дори и в наши дни. На пръв поглед, Глава 123 от „Записките на великия историк“, озаглавена „Летопис за Даюан“ заема скромно място в композицията на мащабната историческа творба – тя е поместена към края на последния раздел „Летописи“, което придава относително скромни очертания на поднесената в нея информация. И в същото време, именно тази глава съдържа генезиса и генома на бъдещия Велик път на коприната, разкрива идейните основи и спецификите на китайската дипломация спрямо народите в Централна Азия и предоставя широко поле за паралели със съвременните външнополитически модели на КНР. В същността си, „Летопис за Даюан“ представлява исторически разказ за откриването на безопасни пътища към Централна Азия и установяването на дипломатически отношения на Ханската империя с местните държавни образувания по време на управлението на император У-ди (141–87 г. пр.н.е.). Това начинание е подтикнато от импулса за обединение с некитайските етноси срещу общия враг – номадите *сюнну* в северните степи, които все повече изземват функциите на военен и политически авторитет в региона. Въпреки, че в историческия наратив на „Летопис за Даюан“ *сюнну* играят важна политическа роля, основната нишка на повествованието се фокусира върху сложните взаимоотношения между Ханската империя и държавата Даюан (大宛). Даюан е китайският екзоним за далечно царство, разположено западно от Памирската верига, обхващащо земите по средното и долното течение на река Сир Даря и Ферганската котловина (днес в Узбекистан и Таджикистан), което в западната научна литература условно се нарича „Древна Фергана“.

Втората част на главата разглежда мотивацията и стратегиите за установяване на дипломатически контакти между Ханската империя и държавните образувания в Централна Азия в периода на У-ди. Сведения за съществуването на царството Даюан достигат до китайския двор благодарение на прочутия емисар Джан Циен (张骞, ок. 164 г. пр.н.е. – ок. 114 г. пр.н.е.), който е изпратен като посланик до племето *юеджъ* с мисията да ги убеди да станат съюзници на Ханската династия срещу мощната степна федерация на *сюнну*. Тъй като не успява да спечели доверието и подкрепата на народа *юеджъ*, по-късно императорът му възлага втора дипломатическа мисия в Западните

региони, чиято цел е да установи съюз с мощните номади *усун* и да ги убеди да се завърнат в старите си поселения в източната част на Таримската падина, което би ги приближило до сферата на влияние и контрол на китайската империя.

Постигнатите успехи по време на първата мисия на Джан Циен му осигуряват поста дворцов съветник (太中大夫), а второто му пътуване го издига в ранга „Велик посланик“ (大行), което го нарежда сред деветте най-високопоставени министри в двора. Въпреки че основната цел на първата му мисия – спечелването на *Големите юеджъ* за съюзници на Хан – не е реализирана, престоят на Джан Циен в чуждите земи, продължил повече от 13 години, води до натрупването на безценни сведения за етнополитическата картина на запад от империята. Държавните образувания, за които той успява да събере и предостави достоверна информация на императора включват царствата на племената *Големите юеджъ* (大月氏) и *усун* (乌孙), както и държавите Даюан (大宛), Йенцай (奄蔡), Анси (安息), Тяоджъ (条枝), Дася (大夏), Кандзю (康居), Лисюан (李玄) и Юанду (身毒). Сведенията за тези царства, документирани в пасажи 6-14 от „Летопис за Даюан“, предлагат ценна историческа информация, която е представена в дисертационното изследване в табличен формат за по-добра визуализация и анализ. Втората мисия на Джан Циен се увенчава с още по-големи успехи и надгражда резултатите от първата, тъй като чрез нея се създава мрежа за контакти и обмен между Централна и Източна Азия. Повествованието свидетелства за нарастващата дипломатическа и търговска активност на Ханската империя след установяването на първоначалните контакти с царствата на запад: от една страна, броят на експедициите драстично се увеличава, а от друга, мащабните дипломатически мисии с пищни дарове биват заменени с по-рутинни и по-малочислени делегации, което говори за институционализиране на отношенията.

Третата част от главата проследява трансформацията на външнополитическите стратегии на император У-ди в Централна Азия и прехода от мирна дипломация към военна експанзия. Един от основните интереси на Ханската династия през този период са развъжданите в Даюан „потящи се с кръв коне“, наречени по-късно „Небесни коне“, поради техния размер и необикновена издръжливост. Стремещът на император У-ди да се сдобие с тези ценни екземпляри и да ги използва в конфликта със *сюнну* мотивира двете мащабни военни експедиции срещу Даюан през 104 и 101 г. пр.н.е. Според летописните сведения, императорът изпитва дълбоко възхищение към породистите коне от Даюан, затова изпраща последователни дипломатически мисии към тези земи с цел да ги придобие. Аристокрацията на Даюан обаче преценява, че няма основания или

икономически мотиви да изпълни искането на ханските пратеници и отказва да сподели един от най-ценните търговски ресурси на своето царство. Ескалацията на напрежението, изразена чрез взаимни нападки и ответни действия, довежда до организирането на две мащабни наказателни военни експедиции срещу Даюан през 104 и 102 г. пр.н.е., известни в историческите извори като „Войните за Небесните коне“ (天马之战). Тези кампании не само позволяват на император У-ди да покори Даюан и да установи местен прохански режим, но също така и да проектира властта си и над множество по-малки оазисни градове-държави в Западните региони, принуждавайки ги да се оттеглят от съюзническите си отношения със *сюнну* и да преминат на страната на китайската империя.

В тази част е предложен анализ на основните политически, икономически и идеологически фактори, стоящи в основата на зараждането на антагонизъм и разгръщането на наказателни действия от страна на китайската империя. По отношение на мотивите, които подтикват император У-ди да се сдобие с Небесните коне, текстът на „Летопис за Даюан“ не съдържа експлицитни свидетелства за каквито и да било прагматични основания, а по-скоро подсказва идеологически съображения. Въпреки това, в древния свят ферганските коне са известни със своя елегантен и грациозен вид, същевременно са по-едри и издръжливи от породите, които преобладават в Монголия и Китай през първите векове преди новата ера, поради което вероятно са възприемани от императора като потенциално средство за подобряване на качеството на ханската кавалерия и спечелване на предимство срещу конните номади *сюнну*. Съвременни изследвания подкрепят тезата, че именно кавалерията може да се счита за главният фактор, предопределящ изхода на всички сблъсъци със *сюнну* по време на управлението на У-ди, следователно конете и конниците са двата основни елемента, поддържащи успеха на военните походи през този период. Поради това, провалът на дипломатическата мисия, натоварена със задачата да придобие част от Небесните коне с мирни средства, се възприема като явно противопоставяне срещу властта и волята на императора и става причина за наказателните походи срещу Даюан, които водят до съществено преобразяване на регионалния геополитически пейзаж и преразпределение на сферите на влияние между *сюнну* и Китай.

В четвъртата част е разгледана ролята на военния талант в експанзивната политика на император У-ди. Обзорът на изворовият материал показва, че в периода между 135 и 119 г. пр.н.е. основният фокус на военните действия е върху борбата със *сюнну*, които

представляват непрекъсната заплаха за северните граници на империята. По времето, когато У-ди се възкачва на трона, империята все още не разполага с достатъчно военен ресурс, за да изтласка номадите, но към 130 г. пр.н.е. вътрешнополитическите реформи и икономическата стабилност позволяват на ханския двор да предприеме активни настъпателни действия. Генерали като Ли Гуанли (李广利), Уан Хуей (王恢), Хуо Цюбин (霍去病) и Бай Шъчан (柏始昌) играят ключова роля в тези военни кампании, като успешно отблъскват атаките на *сюнну* и осъществяват новия външнополитически курс на завземане и укрепване на територии по северозападната граница на Китай.

Изследването показва, че личните и династичните интереси играят значителна роля в разгръщането на експанзивната политика в периода на император У-ди. В императорския двор се оформя благоприятна среда за държавници и военачалници, готови да поемат големи рискове в служба на империята. Особено показателно е активното участие на роднини на императорските наложници в тези кампании, чиято мотивация е свързана с укрепване на собственото им политическо положение чрез военни успехи. По-задълбоченото разглеждане на историографските източници и особено на биографиите на водещите генерали, участващи в кампаниите на император У-ди, разкрива също така, че изходът на военните действия е пряко свързан с качествата и уменията на главнокомандващите. Анализът на записите за шестнадесетте кампании срещу *сюнну*, осъществени в периода на управление на император У-ди, недвусмислено разкрива, че генералите, участващи в тях, притежават различни нива на стратегическа и тактическа компетентност. Сведенията от историческите извори недвусмислено показват, че генералите Уей Цин (卫青) и Хуо Цюбин (霍去病) изиграват ключова роля в изтласкването на *сюнну* на север и утвърждаването на военния авторитет на династията. За разлика от тях, други военачалници се оказват далеч по-малко успешни, като по-голямата част от тях не постигат конкретни резултати в сраженията срещу *сюнну*, затова остават в историческата памет като пълководци „без заслуги“. Останалите търпят поражения, а някои дори се предават на врага, отричайки се от лоялността си към императора.

Изследването на допълнителни документи, свързани с военните кампании срещу *сюнну*, предоставя още една перспектива относно ключовата роля на техните пълководци. Както бе отбелязано, започвайки от 127 г. пр.н.е., генерал Уей Цин постига три решаващи победи, които променят хода на борбата за надмощие между Ханската империя и номадската федерация. След всяка от тези три победи император У-ди

демонстрира своето възхищение и признание към постиженията на генерал Уей и неговите армии чрез издаването на официални едикти, които подробно описват постигнатите успехи и отразяват въодушевлението и удовлетворението на императора от тях. Подобни едикти са издадени и след всяка от победоносните кампании на генерал Хуо Цюбин в периода 123-119 г. пр.н.е., като тези документи илюстрират как успехите на двамата генерали засилват увереността на императора и неговото желание да изпраща нови военни експедиции. От друга страна, след шестте неуспешни кампании срещу *сюнну* след 119 г. пр.н.е. не е издаден нито един подобен едикт, което подсказва за промененото отношение на ханския двор към военните инициативи. Разочарован от поредицата неуспехи и предателства в редиците на генералите, император У-ди постепенно губи своя първоначален ентузиазъм се насочва към по-умерена външнополитическа линия в края на своето управление.

Петата част от главата изследва средствата на меката политика, представени в „Летопис за Даюан“, които се явяват естествено продължение на традиции, формирани още в най-ранните етапи на китайската държавност. Още през династиите Шан (XVI – XI в. пр.н.е.), Джоу (1046 – 256 г. пр.н.е.) и Цин (221 – 206 г. пр.н.е.) дворът въпряга набор от стратегии, ритуали и протоколи, чрез които изгражда и поддържа стабилни отношения с полунезависимите васални царства и със съседните етнически групи. През династия Хан (206 г. пр.н.е. – 220 г. н.е.) тези инструменти се разгръщат и доусъвършенстват, като някои от тях се утвърждават като характерни белези на китайската външна политика. Сред най-емблематичните дипломатически механизми се открояват аудиенциите в императорския двор, трибутарната система, дипломатическите мисии, династичните бракове и размяната на гаранции.

Аудиенциите в императорския двор (朝) се явяват незаменима част от ритуалната дипломатия и важен политически инструмент още в периода, далеч предшестваш династия Западна Хан. Те са един от най-ранните механизми, чрез които китайските владетели регулират формалното признаване на върховенството на императора над васалните царства и не-китайските етноси в региона. Това признаване от своя страна осигурява на чуждите страни значителни предимства и привилегии, като достъп до търговия, културни и технологични постижения и военна защита. Реципрочно, одобрението, изразено от Сина на Небето по време на аудиенцията, дава легитимност и признание на чуждестранния владетел. От друга страна обаче, церемониалните

посещения в двора и поднасянето на трибутни дарове недвусмислено означава политическо и икономическо подчинение спрямо китайската империя.

Това, което превръща аудиенциите в ефективен външнополитически механизъм е, че именно чрез тях се осъществява на практика функционирането на тъй наречената „трибутарна система“ (朝贡体系) – термин, въведен от Джон К. Феърбанк и С. И. Тън в средата на XX век. Още в късния период на династия Джоу (1046 – 256 г. пр.н.е.) налозите представляват физически израз на реалното или номиналното подчинение под властта на китайския владетел, като същевременно имат и икономически конотации. След обединението на воюващите царства през 221 г. пр.н.е. нарастващата интензивност на външните контакти подтиква император Цин Шъхуан (упр. 221 – 210 г. пр.н.е.) да въведе официална политика за събиране на налози от васалните владения под формата на ценни стоки, земеделски продукти, текстил, добитък, ресурси или други символични дарения. Тази практика става още по-формализирана и институционализирана през династия Хан, превръщайки се в стандартен механизъм за регулиране на отношенията и търговията между Китай и съседните държави.

Превъзходството на трибутарната система в сравнение с останалите дипломатически инструменти се състои в това, че тя успява да приобщи политически всички „варвари“ към китайския имперски ред, като по този начин се явява логично продължение на управленската система в областта на външните отношения. След изпращането на мисии и осъществяването на контакти с Централна Азия, Ханската империя очаква от чуждестранните образувания, с които е установила дипломатически отношения, да участват поне в някаква степен в трибутарната система, като израз на признание на върховната ѝ власт. Ето защо, за ханския двор предоставянето на Небесните коне като трибутен дар от страна на Даюан има особено символично и политическо значение. Когато, противно на очакванията, местните благородници отказват да удостоят императора с „едно от най-ценните съкровища“ на своето царство и открито демонстрират презрение към империята, като ограбват и избиват китайските емисари, У-ди възприема това като явен акт на противопоставяне срещу властта на Хан, който подлежи на наказание. Последвалите две мащабни военни експедиции успяват да възстановят накърнения имидж на империята, която винаги се е чувствала морално по-висша спрямо „варварите“, и да привлекат нови субекти към трибутарната система.

Изпращането на дипломатически мисии (使, 行人) към съседни царства или народи е друг важен дипломатически инструмент, който се утвърждава като практика на

китайския двор още към края на VII в. пр.н.е. През династия Хан тази практика достига своя апогей, особено по време на дългото управление на император У-ди и поредицата от мисии в Централна и Югоизточна Азия, описани в „Летопис за Даюан“. В периода на Западна Хан (206 г. пр.н.е. – 9 г. н.е.) в периферията на Таримския басейн процъфтяват оазисните царства Турфан (吐鲁番), Гаочан (高昌), Лоулан (楼兰), Карашар (焉耆), Куча (库车), Аксу (姑墨), Кашгар (疏勒), Черчен (且末), Хотан (和田), Хами (哈密) и др. Въпреки своя малък мащаб, тези укрепени градове-държави са от стратегическо значение за китайската геополитика, тъй като извеждането им извън сферата на влияние на *сюнну* означава прекъсване на васалната им зависимост, която подхранва с ресурси номадската федерация. Освен субекти на ханската външна политика, държавните образувания в Таримската падина се явяват и важни спирки по пътя на дипломатическите мисии на империята към царствата на мощните племена *усун* и *юеджъ*, както и към по-далечни региони като Месопотамия, Индия, Бактрия, Партия, Фергана и др. Целта на тези мисии е изграждането на приятелски отношения и представянето на интересите на китайския двор, а ценните подаръци като коприна, порцелан, нефрит, лакирани изделия и др., демонстрират културната изтънченост и високото ниво на развитие на китайската цивилизация пред нейните далечни съседи.

„Летопис за Даюан“ съдържа подробни и живописни описания на ранните дипломатически мисии на Ханската империя към Западните региони, включително информация за подбора на емисарите, използваните тактики спрямо чуждестранните царства, както и за техните успехи и провали. Историческите сведения разкриват прецизната подготовка и огромните ресурси, както и опасностите, свързани с осъществяването на тези пратеничества. Емисарите са принудени да пътуват в продължение на години, прекосявайки хиляди километри безводни пустинни земи при изключително сурови условия, поради което повечето от тях се прощават с живота си. Съдбата на участниците в дипломатическите мисии зависи не само от прищевките на негостоприемната природа, но също така и от благоразположението на етносите, през чиито земи преминават, както и от милостта на вилнеещите по пътищата разбойници. Въпреки тези опасности, именно чрез усилията на емисарите Китай успява да разшири цивилизационното си влияние далеч на запад, установявайки прохански режими в редица сателитни царства и привличайки ги в своята политическа орбита. Наред с това, мисиите допринасят за преодоляването на традиционната изолираност на империята и

за изграждането на исторически връзки с отдалечени и културно различни региони, които впоследствие прерастват в пълноценен материален и духовен обмен.

Уреждането на династични бракове (和亲) с дипломатическа цел е друг основен метод за поддържане на баланса на силите в ранния период на китайска държавност, който бива прилаган активно още през династия Западна Джоу (1046 – 771 г. пр.н.е.). В този период династичните бракове са както социални, така и политически актове, които се сключват предимно между представители на династичната фамилия и управляващите родове на феодалните царства, а в по-редки случаи – и с представители на чуждоетносни държавни образувания. Счита се, че в тази историческа епоха основната мотивация за участие в стратегически бракове е създаването на лични и по възможност трайни връзки между аристократичните родове. Нестабилността на отношенията с чуждестранните етноси през втората половина на династия Западна Хан води до възраждането на тази практика. Император У-ди изпраща за съпруга на усунския вожд дъщерята на един от васалните царе, която въпреки че е от императорския род, не е негова дъщеря. Историческите извори описват общо над петнадесет случая от периода на династия Западна Хан, при които китайски „принцеси“ биват омъжвани за владетели на *усуните* или *сюнну*, но в повечето случаи дворът прибегва до изпращането на жени от аристократични фамилии или дори от простолюдието, които формално титулова „принцеси“, за да запази неприкосновеността на императорския род. Тези междуетнически династични бракове съвместяват в себе си многопластови функции. На първо място, те допринасят за установяването и поддържането на дългосрочни мирни отношения между двете страни и подсигурияването на лоялност. Същевременно, китайските принцеси изпълняват и ролята на гаранتي, които могат да бъдат използвани като козове в преговори по време на конфликти или напрежение.

Обмяната на гаранти (质) представлява изпращането на членове на благороднически семейства да пребивават в чужда държава като залог за поддържане на мира и спазване на споразуменията. Счита се, че като дипломатически инструмент тази практика възниква още преди периода Пролет и есен (770 – 476 г. пр.н.е.) и се утвърждава трайно във външната политика на династия Хан. Сведенията, съдържащи се в „Коментарите на Дзуо“ 《左传》 и „Стратегии на воюващите царства“ 《战国策》, разкриват, че в късния период на династия Джоу задължението да изпращат своите синове като гаранти за поддържане на мира и стабилността е вменявано на владетелите на политически по-нисшите страни, докато по-силните им партньори диктуват

условията на подобни отношения чрез недоловимата заплаха за физическата неприкосновеност на заложниците. Историческите извори свидетелстват, че през династия Хан размяната на гаранции се оформя като завършен механизъм, който успешно се прилага при взаимодействието на китайската империя с чуждестранните държавни образувания, особено тези по югозападните и североизточните ѝ граници. В тези случаи заложниците съвместяват няколко различни дипломатически цели. На първо място, тяхното изпращане служи на конкретни политически каузи и е израз на добра воля за реципрочност в отношенията. На второ място, владетелите на малките сателитни градове-държави в Западните региони, чиято лоялност лавира между *сюнну* и китайската империя, изпращат своите синове или племенници в ханския двор като свидетелство за окончателно приемане на превъзходството на Китай и потвърждаване на сериозните си намерения за съюзничество. От информацията в историографските източници може да се заключи, че гарантите не пребивават в ханския двор за определен фиксиран период от време, а дотогава, докато имат политическа или дипломатическа значимост. След 50 г. н.е. размяната на заложници с южния клон на *сюнну* става по-регулярна и вождовете им започват да изпращат нови гаранции в Китай ежегодно, а старите се завръщат в родината си.

Анализът на историческите материали недвусмислено разкрива, че трибутарната система, аудиенциите при императора, династичните бракове, размяната на гаранции и дипломатическите мисии са важни стратегии на меката сила, прилагани от управляващия апарат на династиите Джоу, Цин и Хан. Случаите, представени в историографските трудове, показват, че тези дипломатически инструменти биват прилагани както за упражняване на реална власт над по-флуидните чуждестранни държавни образувания, така и за модерирание на заплахата от страна на номадската федерация *сюнну*. Въпреки това, нито един от тези инструменти не възниква като умишлено разработена политика, а по-скоро еволюира от набор от паралелни практики, впрягани в действие и доразвивани в продължение на векове. Всеки път, когато династията чувства колебание в отношенията на чуждестранните етноси или сателитните градове-държави, тя настоява за потвърждение на тяхната лоялност под формата на изпращане на гаранции или плащане на налози. Чуждите държави, от своя страна, активно съучастват в този сценарий, с ясно разбиране и приемане на неговите политически последици – инкорпориране към китайската зона на влияние и формално потвърждение на властта на императора. В бурния исторически период, в който се формира ранната китайска дипломация, обаче, лоялността е бързопреходна и нерядко

гарантите и налозите се оказват само временни методи за осигуряването на мир. Така династичните бракове се формират като алтернатива за установяването на по-трайни приятелски отношения в ситуации, в които императорският двор е принуден да направи отстъпки и да предложи нещо от своя страна. Обзорът на средствата на мека политика, съдържащи се в „Летопис за Даюан“ дава основание да се заключи, че в периода на управление на император У-ди китайската дипломатия вече притежава голяма степен на гъвкавост и е ръководена не толкова от идеологически съображения, колкото от конкретни политически нужди, задоволявани чрез подходящите средства.

Ключов компонент на дисертационното изследване, осъществен в максимална степен в Трета глава, е извличането на огромен обем от топоними, етноними, хидроними, антропоними и други реалии от текста на летописа, както и дискусиата върху тяхното съдържание, историческо развитие и свързаните с тях научни хипотези. Успоредно с това са изведени и анализирани идеологическите мотиви, дипломатическите инструменти, военните аспекти и други фактори, които обуславят успеха на активната външна политика, провеждана от император У-ди в Западните региони и по северните граници на империята.

Въз основа на изследвания материал са формулирани следните общи изводи от Трета глава:

1. В ранния период на управление на император У-ди контактите на китайската империя с чуждестранни етноси и държави се ограничават до взаимодействия с непосредствените ѝ съседи, населяващи периферните области. Изпращането на двете дипломатически мисии на Запад в търсене на съюзници срещу степите номади може да бъде оценено като стратегически ход от страна на ханския двор, при който високата степен на риск от провал е балансирана от потенциални дългосрочни ползи и последици.

2. Въпреки че първата дипломатическа мисия не успява да осъществи непосредствената си цел, дипломатът Джан Циен донася в ханския двор изключително ценен ресурс за своето време – информация за силно отдалечени и труднодостъпни географски райони и техните обитатели. Сведенията за Индия, Бактрия, Партия, Фергана и по-малките държавни образувания в Централна Азия се превръщат в основа за изграждане на цялостна външнополитическа стратегия на Ханската династия, целяща разширяване на регионалното влияние. Историческите сведения очертават два ясно изразени етапа в реализирането на тази стратегия. В първия етап империята използва своето материално, социално и културно превъзходство като ресурс на мека сила, чрез който изгражда образа си на цивилизационен център и предизвиква съответен интерес у

чуждите държави. Повествованието в летописа отразява постепенното изчерпване на ефективността на тази политика и превръщането ѝ в „наивна сила“, която престава да служи реално на интересите на ханския двор. Именно този факт може да се разглежда като дълбинна причина за разразилия се конфликт между Китай и Даюан (Фергана), докато Небесните коне се явяват само непосредственият повод за неговото избухване. Вторият етап на външнополитическата стратегия, предприета от У-ди, включва провеждането на наказателни кампании срещу политическите опоненти с цената на мащабни и скъпо струващи експедиции. Анализът на текстовите свидетелства разкрива, че тези военни кампании също така служат и като демонстрация на ресурсите на твърда сила на империята – нейната военна мощ и безкомпромисност спрямо враговете – което оказва дългосрочно въздействие върху начина, по който чуждите държави взаимодействат с Китай впоследствие.

3. Анализът на стратегическата линия на династия Хан, насочена към укрепване на кавалерията и целенасочено развъждане на едри породисти коне за военни цели, разкрива прагматичната страна на мотивацията, която стои в основата на настойчивото желание на император У-ди да се сдобие с ферганските коне. Съпоставката между сведенията от „Летопис за Даюан“ и други исторически извори от този период води до извода, че за окончателното надмощие на китайската империя над номадската федерация на *сюнну* от решаващо значение се оказват два основни фактора: от една страна – подобряването на качеството на бойните коне в армията и усвояването на ефективни кавалерийски тактики; а от друга – изземването на васалната зависимост на малките сателитни държави в Централна Азия, което прекъсва потока от ресурси към номадската империя и води до постепенното ѝ разпадане към края на I в. н.е.

4. Изследването на повествованието в „Летопис за Даюан“ показва, че успешната външна политика на император У-ди се гради на умелото съчетание на военна сила с утвърдени дипломатически средства като аудиенции в императорския двор, плащане на налози, династични бракове, дипломатически мисии и размяна на гаранции, прилагани според нуждите на конкретната политическа ситуация. В хода на разширяването на имперските контакти със западните държави и увеличаването на кръга от дипломатически субекти, традиционните инструменти на външната политика разширяват обхвата си и се усъвършенстват, като същевременно запазват многопластовите си функции и продължават да гарантират стабилност във външните отношения.

5. Прегледът на резултатите от военните кампании на император У-ди срещу Даюан и номадската федерация разкрива и един недооценяван аспект – ролята на компетентността и личните качества на генералите, предвождащи тези кампании, както и династичната значимост на техните постижения. Историческите записи свидетелстват за тясна взаимовръзка между успехите и неуспехите от военните експедиции и планирането на външната политика на Ханската династия, както и за силното влияние на резултатите и лоялността на пълководците върху стратегическите решения на императора.

3. Обобщения и изводи

Настоящата разработка разкрива нова перспектива към историческите събития в периода на управление на император У-ди (141–87 г. пр.н.е.), бележещи преломен момент на установяване на първите контакти между великите цивилизации на Изтока и Запада. Тези исторически събития са разгледани през призмата на историческия извор „Летопис за Даюан“ от „Записките на великия историк“, който ги представя в автентичния им контекст. Приносът на мащабния исторически труд на Съма Циен и високата стойност на летописа за научната общност са подробно дискутирани и аргументирани в Първа глава на изследването, в съответствие с формулираните в уводната част задачи.

Преводът на летописа от старокитайски на български език, макар и включен като приложение към основното изследване, представлява негова концептуална основа и отправна точка за анализа. Чрез превода се осъществява основната филологическа цел на дисертационния труд, а именно – да направи съдържанието се в него богата и многопластова информация достъпна за българската академична аудитория. С оглед на изясняването и контекстуализирането на фактологичния материал, изложен в летописа, в хода на изследването са изведени, систематизирани и анализирани основните политически, исторически и културни реалии, характерни за разглеждания период, както и над сто географски, етнически, държавни, лични и други имена. С тази част от разработката се реализира една от основните задачи на дисертационния труд – представянето на съдържанието на „Летопис за Даюан“ по достъпен начин, включително за неспециалисти и некитаисти.

Следвайки очертаните в началото задачи на изследването, във Втора глава е извършена систематизация и анализ на данните от историческите извори и вторичната

литература, въз основа на които е реконструиран историческият контекст, в който се разгръщат външнополитическите стратегии и дипломацията на император У-ди. Обобщените данни разкриват, че към края на III в. пр.н.е. номадските племена, обитаващи северните и северозападните граници на Ханската империя, се оформят като основната външна заплаха за нейната цялост. Техните периодични нахлувания водят до дестабилизация на китайското общество и икономика, превръщайки се в постоянен източник на напрежение и съперничество. Анализът показва, че въпреки деструктивния характер на тези конфликти, взаимодействията по границите изпълняват двойствена функция, едновременно служейки и като катализатор за укрепването на държавното управление, тъй като принуждават династията да разработва ефективни военни стратегии и административни реформи. В отговор на номадските набези императорския двор периодично организира военни кампании, които водят не само до териториална експанзия, но и до процеси на културна асимилация и интеграция на нови етнически групи и региони. Емблематичен пример за този модел на военно и цивилизационно разширяване е политиката на император У-ди – седмият император на династия Западна Хан, който управлява между 141 и 87 г. пр.н.е. Неговите активни действия срещу племенното обединение на *сюнну* първоначално са мотивирани от необходимостта да се защити северната граница на империята, но впоследствие тези кампании придобиват по-широк мащаб и разширяват влиянието на хански Китай далеч извън традиционните му територии.

Изследването на дипломатическите и военните стратегии на император У-ди в Централна Азия, представено в Трета глава, ясно показва, че успехът им е обусловен от няколко основни политико-икономически фактора. В основата на успешната експанзивна политика стои постигането на безпрецедентна административна цялост и централизация на династичната власт, които създават предпоставки за икономически подем. След потушаването на бунтовете на васалните владетели¹⁰ и съкращаването на броя на феодалните владения при императорите Уън-ди (文帝, упр. 180 – 157 г. пр.н.е.) и Дзин-ди (景帝, упр. 157 – 141 г. пр.н.е.), регионалните сепаратистки сили са сериозно

¹⁰ През 154 г. пр.н.е. местни владетели от императорската династия Лиу, недоволни от политиката на централната власт, която намалява техните феодални владения и правомощия, повеждат въстание, известно като „Бунтът на седемте царства“ (七国之乱). Сведенията за това въстание се съдържат в главите „Биография на Би, владетел на царство У“ и „Биографии на управниците на феодалните владения Уейци и У-ан“ от „Записките на Великия историк“ 《史记·吴王濞列传》, 《史记·魏其武安侯列传》.

отслабени и настъпва дълъг период на политическа стабилност. Същевременно, технологичният напредък, земеделските реформи и укрепването на речните корита стимулират развитието на производствените сили и дават тласък на икономиката. Благодарение на „плюралистичната“ и „синкретична“ интелектуална култура в този период, както и на благоприятните социални политики, въведени от предшествениците му, по времето, когато император У-ди се възкачва на трона, Ханската династия вече има над седем десетилетия устойчив икономически и политически растеж. Анализът на вътрешната политика на династията ясно показва, че именно този икономически излишък при управлението на У-ди позволява на ханския двор да финансира амбициозни външнополитически начинания, като част от по-широка стратегия за интегриране на Западните региони в ханската зона на влияние.

Трета глава на дисертационния труд е посветена на осъществяването на основната цел на изследването – от богатата фактологична тъкан на повествованието в „Летопис за Даюан“ да бъдат изведени и анализирани приоритетите и моделите на външна политика, както и стратегическите и дипломатическите средства, прилагани от император У-ди спрямо държавните образувания в Централна Азия. Като фактори, моделиращи регионалните отношения в този исторически период са отчетени ниското ниво на производствените сили и ограниченият номадски начин на живот на северните народи, включително племето *сюнну*, които пораждат интерес към културата на Централната равнина и желание за споделяне на нейните блага. Проследяването на събитийната линия в летописа разкрива, че след като получават първоначалната информация за етническите и държавните образувания в Западните региони при първата мисия на Джан Циен, император У-ди и неговите съветници изграждат външнополитическа визия, която умело използва тези нагласи в културно и материално по-изостаналите народи. Дворът изпраща пищни дипломатически мисии, натоварени с щедри дарове – злато, коприна и луксозни стоки, с които лесно печели лоялността на малките царства и възбужда възхищение у големите. Така разработената политика на „мека сила“ следва ясен модел на демонстрация на ханското превъзходство и благоденствие, и като резултат успява да привлече „по-примитивните“ централноазиатски общества към китайската орбита на влияние. Като ключови аспекти в този процес трябва да бъдат отбелязани съзнателното изграждане на имиджа на Ханската империя като цивилизационен център, посредством дипломатически инструменти като аудиенции в императорския двор, участие в трибутарната система, изпращане на официални мисии и приемане на чуждестранни

пратеници. Анализът показва още, че в допълнение към тези меки средства, У-ди прилага селективно и набор от утвърдени дългосрочни механизми на културна и политическа зависимост като династични бракове и вземане на гаранции, а там, където дипломатията се проваля, икономическата мощ на империята се трансформира във военен потенциал, чрез който тя насилствено налага своето регионално влияние.

По-внимателният прочит на повествованието в „Летопис за Даюан“ разкрива дуалистичния характер на ферганските коне, които стоят в центъра на конфликта, бележещ прехода от мирна дипломатия към военна експанзия в Централна Азия. Желанието на Ханския двор да се сдобие с ценни екземпляри от тази порода може да се разглежда като част от целенасочената държавна политика за укрепване на кавалерията и развъждане на първокласни коне за военни цели. Текстологичният анализ обаче разкрива, че за империята тези едри и издръжливи животни са не само ценен икономически ресурс, но и трибутна стока с висока идеологическа стойност. По време на управлението на У-ди Небесните коне се възприемат като благоприятна поличба, утвърждаваща божествения статут на императора и символизираща подчинението на културно различните субекти пред неговото могъщество. Това дава основание да се предположи, че зад стремежа на хански Китай към тяхното придобиване стоят не само прагматични подбуди, но и мотиви, надхвърлящи чисто икономическата изгода. В този смисъл, двете наказателни експедиции на У-ди срещу далечното централноазиатско царство могат да бъдат тълкувани и като продължение на вече изградена стратегия за демонстрация на сила и утвърждаване на престижа на Китайската империя спрямо държави, възприемани като потенциална заплаха или отказващи да признаят официално нейното превъзходство.

Освен пълноценното осветляване на събитийната линия, свързана с установяването на китайско влияние в Централна Азия, в Трета глава от дисертационния труд е реализирана и още една от поставените изследователски задачи, а именно – извеждане, анализ и обобщаване на външнополитическите стратегии на император У-ди спрямо племенните и държавните образувания в Централна Азия, които обикновено остават извън обхвата на популярните изследвания по темата. Обзорът и дискусиата на комбинацията от военни стратегии и дипломатически средства, прилагани от ханския двор в хода на двете мисии на Джан Циен в Централна Азия и последващите войни за Небесните коне, показват, че гъвкавата външна политика на У-ди черпи инструментариум от историческия опит на предходните династии и същевременно се адаптира към конкретните обстоятелства и геополитически нужди на своето време.

Авторката на изследването счита, че тази гъвкава политика може напълно основателно да бъде описана чрез съвременни понятия като „прагматичен реализъм“ (realpolitik¹¹), „хибридна политика“ или „интелигентна сила“ (smart power), тъй като съчетава елементи както на мека дипломация, така и на принуда. В политическата реалност на нашето време интелигентната сила се дефинира като „стратегическото използване на дипломация, убеждаване, изграждане на капацитет и проекция на власт и влияние по начини, които са икономически ефективни и притежават политическа и социална легитимност“ (Crocker et al. 2007:13). Сведенията от „Летопис за Даюан“ потвърждават, че най-ефективните стратегии във външната политика на император У-ди се основават именно на съчетаването на ресурси както на твърда, така и на мека сила, тъй като използването само на един от тези инструменти в определени ситуации се оказва недостатъчно. Показателен пример за това са сложните отношения със степените номади *сюнну*, спрямо които Ханската империя редува масивни военни кампании с дипломатически средства като династични бракове, с цел възстановяване и поддържане на дългосрочен мир. Развитието на отношенията на империята с царството Даюан и някои опозиционно настроени Централноазиатски царства като Гушъ и Лоулан също добре илюстрира избирателната употреба на външнополитически средства спрямо конкретните субекти и обстоятелства. Анализът показва, че в началния етап на тези отношения ханският двор прилага мека дипломация чрез официални посещения и размяна на дарове, с което успешно изгражда имиджа на Поднебесната като напредничав цивилизационен център. В по-късния етап, когато император У-ди изпраща официална мисия, натоварена със задачата да достави в Китай част от породистите фергански коне, това се възприема като дипломатически натиск и посегателство върху най-ценния ресурс на царството, поради което среща категоричен отказ. Нещо повече, презрителното отношение, което аристокрацията на Даюан проявява към ханските пратеници, техните дарове и стоки, ясно показва, че техните средства са изчерпали своята ефективност и за постигането на външнополитическите си цели династията е принудена да прибегне до твърда сила. След последвалите наказателни кампании срещу Даюан и антагонистично настроените градове-държави, отново има завръщане към линията на дипломация, но този път в по-твърд вид – чрез установяване на про-китайски режими в

¹¹ Терминът “realpolitik” възниква в средата на XIX век и обозначава прагматичен подход в политиката, основан на практически интереси, а не на идеологически или морални съображения.

победените царства и изграждане на военни гарнизони и гранични пунктове в коридора Хъси. На базата на тези стратегически постове, през 60 г. пр.н.е. император Сюан-ди (宣帝, упр. 74–49 г. пр.н.е.) втвърдява в още по-голяма степен външната политика на Хан в Централна Азия като официално създава Протектората на Западните региони (西域都护府), чиято цел е да осигурява политически контрол, военна защита и търговска стабилност по западните маршрути, както и да противодейства на влиянието на *сюнну* и други регионални сили.

Въпреки че управлението на император У-ди остава в историята като период на мащабни военни завоевания и териториално разрастване, факторите, обуславящи успеха на неговата експанзивна политика, остават недостатъчно изследвани. Анализът, представен във Втора и Трета глава на дисертацията, очертава три ключови военни стратегии, които изиграват решаваща роля в осъществяването на геополитическите амбиции на ханския двор в този период: масовото развъждане на коне, изграждането на ефективна кавалерийска армия и появата на трима велики военачалници (Ли Гуанли, Уей Цин и Хуо Цюбин). С течение на времето тези три фактора трансформират не само структурата на китайската армия, но и цялостната военна политика на империята. Проучването разкрива още, че поради специфичното си местоположение и природни дадености, северозападните части на Ханската империя имат особено важно значение за подготовката на военните кампании и са основният двигател на нейната експанзия. Този извод хармонизира с наблюдението на китайския историк Джан Чуншу, който отбелязва, че всяка географска област в Китай сякаш изпълнява своя специфична историческа или културна мисия (Chang 1966:173). От една страна, Северозападът се явява основният център за отглеждане на коне, където се прилага целенасочена държавна политика за развитие на коневъдството. В съчетание с постепенното усвояване на кавалерийски тактики, тази политика допринася за превръщането на ханската армия в мобилна и ефективна бойна сила. От друга страна, историческите сведения сочат, че от известните двадесет военачалници от периода на Западна Хан, чийто географски произход е документиран, осемнадесет са родом от северозападните части на Китай, което превръща тези райони във важен кадрови ресурс за изграждането на имперската кавалерия. В този смисъл, приносът на северозападните територии към разширяването на хански Китай по време на управлението на император У-ди може да се разглежда като техен специфичен исторически дял.

Анализът на сведенията, съхранени в „Летопис за Даюан“ и други исторически извори разкрива още, че успехът на Ханската империя във военните кампании срещу *сюнну* и размирните царства в Западните региони не винаги е гарантиран чрез изпращането на многочислена войска, а зависи в голяма степен и от компетентността на отделни генерали. Докато талантливи военачалници като Уей Дзин, Ли Гуанли и Хуо Цюбин доказват своите качества в поредица от победоносни сражения, мнозина други не успяват да постигнат значими резултати или се провалят. Успехите на тези трима генерали водят не само до териториални придобивки, но и до отслабване на номадската федерация на *сюнну* и привличане на лоялността на редица държавни образувания в Централна Азия. От друга страна, контрастът между ентузиазма на У-ди след победоносни кампании и последвалата му сдържаност след военни неуспехи, както и въздействието на постигнатите резултати върху бъдещите му решения, разкриват тясната взаимовръзка между индивидуалните постижения на пълководците и цялостната военна стратегия на империята.

Предварително формулираните и реализирани в рамките на дисертационния труд изследователски задачи допринасят за постигането и на втората основна цел – изясняване на сложната межкултурна динамика между Източна и Централна Азия през периода на управление на император У-ди. Резултатите от хибридната политика на У-ди кристализират ясно във факта, че само за няколко десетилетия централноазиатските общества, които се намират на по-ниско ниво на социално-икономическо развитие, доброволно се интегрират в китайската сфера на влияние, възприемайки ханския модел като образец за подражание. Това води до постепенно отслабване на мощта на степните номади, изземване на техните васали и прекъсване на притока на ресурси – фактори, които причиняват разпадането на федерацията на *сюнну* в края на I в. н.е. Чрез систематичното използване на военна и икономическа доминация, културна привлекателност и политически инженеринг посредством сключването на династични бракове и други форми на мека сила, Ханската империя успява да превърне своите материални и цивилизационни предимства в устойчив механизъм за геополитическо влияние. Този механизъм непрекъснато се адаптира и усъвършенства през следващите исторически периоди и остава дълбоко залегнал в управленската традиция и външнополитическата мисъл на китайската държавност и до днес.

4. Приноси на дисертационния труд

Настоящият дисертационен труд предлага няколко съществени научни приноса, които могат да бъдат систематизирани, както следва:

1. Извършен е първият цялостен превод на главата „Летопис за Даюан“ от „Записки на великия историк“ на български език, придружен от филологически и исторически коментар, който го прави достъпен за широката академична аудитория, включително за изследователи, които не владеят китайски език.

2. Идентифицирани и систематизирани са над сто собствени имена (топоними, антропоними, етноними, хидроними и др.), съдържащи се в летописа, като за всяко е предоставена историко-географска справка и, където е възможно, съпоставка с данни от други извори или съвременни изследвания.

3. Предложен е нов прочит на политиката на император У-ди към Централна Азия, основан изключително на анализ на изворовия материал, като се проследяват основните мотиви и етапи на преход от мирни взаимодействия към военна експанзия.

4. Формулирана е интерпретативна рамка, в която от сведенията на летописа са изведени и систематизирани основните инструменти на мека политика, използвани от Ханската империя – аудиенции в императорския двор, включване в трибутарната система, дипломатически мисии, династични бракове и размяна на гаранции. Тази систематизация допринася за по-задълбочено разбиране на етнополитическите взаимодействия между Китай и Централна Азия през последните две столетия преди новата ера.

5. Изследването хвърля светлина върху слабо проучени аспекти от военната политика на император У-ди, включително мерките на ханския двор за повишаване на бойните качества на кавалерията, приноса на военачалниците към успеха на кампаниите и значението на северозападните територии като двигател на военната експанзия.

6. Дисертационният труд създава основа за бъдещи китаистични, исторически и съпоставителни изследвания, свързани както със „Записките на великия историк“, така и с по-широката проблематика на междучивилизационните контакти по Пътя на коприната във фазата на неговото формиране.

5. Ограничения на изследването

Изследването се извършва в рамките на няколко обективни ограничения, които определят неговия обхват и интерпретационни възможности. По отношение на

изворовия материал трябва да се има предвид, че въпреки високата си историческа стойност, текстът на „Летопис за Даюан“ от „Записките на великия историк“ представя събитията от гледната точка на ханския двор и неизменно е съобразен с конкретна идеологическа рамка. Това предполага предпазлив подход при извличането на обективна информация и вземане в предвид на възможни авторови пристрастия. От друга страна, липсата на достатъчни писмени свидетелства за част от регионите и царствата, споменати в летописа, възпрепятства изясняването на тяхната роля и историческо развитие.

Преводът на летописа от старокитайски език също е съпътстван от редица трудности, свързани с полисемията и културната натовареност на отделни термини, както и със спецификата на историческия контекст. Поради това, въпреки стремежа към максимална точност и близост до оригинала, някои преводни решения носят елемент на интерпретация.

6. Перспективи за бъдещи изследвания

Резултатите от настоящото изследване очертават няколко направления за бъдеща научна работа в областта на древната китайска история и изследванията на Пътя на коприната:

1. Етнокултурно изследване на представените в летописа народи и държави, чрез съпоставка с археологически материали и писмени свидетелства от некуитайски източници, което би обогатило разбирането за трансрегионалните контакти в Централна Азия през II–I в. пр.н.е.

2. По-задълбочен лингвистичен анализ на терминологията, използвана в летописа, включително дипломатическата, политическата и военната лексика, което би допринесло към изучаването на старокитайския език в контекста на межкултурните взаимодействия.

3. Разработване на аотиран критичен превод на „Летопис за Даюан“, с паралелни коментари, който да послужи като академичен ресурс за бъдещи изследвания и преподаване.

7. Публикации по проблематиката на дисертационния труд

Резултатите от работата на автора върху разглежданата в дисертацията проблематика са представени на международни научни форуми и публикувани в следните статии на български и английски език:

1. „Нов поглед към динамиката на взаимодействията между хански Китай и Фергана (大宛). *Актуални проблеми в съвременната китаистика и изтокознание*, том 1, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2022 г., стр. 292 – 307.

2. „Дипломатически инструменти на китайската държава в пред-Ханския и Ханския период“. *The Silk Road / Пътят на коприната* (том 7), Институт Конфуций в София, 2023 г., стр. 285 – 299.

3. „Status of Women in Ancient Sogdian Society“. *丝绸之路研究集刊* [Silk Road Research Collection], vol. 9, 社会科学文献出版社 [Social Sciences Academic Press], 2023, 157-173.

4. „Relative Analogies in the Ritual Use of Red Mineral Pigments (Ochre, Hematite) in Neolithic and Eneolithic Burials from Xinjiang and Bulgaria“. *Silk Road Research Series, vol. 3: "Major Archaeological Discoveries Along the Chinese Silk Road"*, Springer-Singapore, 2023, 31-49.

Част от публикациите по темата са достъпни в изследователския профил на автора в научните бази данни *Researchgate* на адрес <https://www.researchgate.net/profile/Maria-Marinova-3> и *Academia* на адрес https://uni-sofia.academia.edu/MMarinova?from_navbar=true .